

Καλλίας ὁ Ἴπποκρίτου καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ ὁμομήτριος Πάραλος ὁ Περικλέους. Ἐντεῦθεν προκύπτει ὅτι ὁ Πάραλος ἦτο μὲν υἱὸς τοῦ Περικλέους ἀλλὰ ἔχι καὶ τῆς Ἀσπασίας, ἀλλὰ τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου, ἥτις ἦτο πρότερον σύζυγος τοῦ Ἴπποκρίτου, καὶ τὴν ὁποίαν ὁ Περικλῆς διεζεύχθη τὸ 445 χάριν τῆς Ἀσπασίας. Δὲν δύναται βεβαίως νὰ γενικευθῇ τὸ δεῖγμα τοῦτο τῆς ἀπροσεξίας, ὅμως εἶναι λυπηραὶ τοιαῦται ἀβλεψίαι.

Ἄτυχῆς εἶναι ἐπίσης ἡ ἐν τέλει παράθεσις τοῦ Σκολίου τοῦ Σιμωνίδου ἐν μεταφράσει μόνον. Ὁρθὸν καὶ συνεπὲς θὰ ἦτο νὰ ἐθυσιάζετο χάρτης μιᾶς σελίδος ἀκόμη διὰ νὰ παρατεθῇ καὶ τὸ πρωτότυπον, ὡς γίνεται διὰ τὸ κείμενον τοῦ διαιλόγου ὀλοκλήρου. Τὸ κείμενον δὲν φαίνεται νὰ ἔχη τυπογραφικὰ ἀβλεπτήματα, ἡ δὲ ἔκδοσις ἐν τῷ συνόλω τῆς εἶναι καλῆ.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* *

VALERIA ANDÒ, **Luciano critico d'Arte**. Palermo (Quaderni dell' Istituto di Filologia Greca della Università di Palermo pubblicati da Bruno Lavagnini, 7) 1975, σελ. 111+3.

Ἡ ὡς ἄνω μελέτη ἐξετάζει τὸν Λουκιανὸν Σαμοσατέα ὡς κριτικὸν τῆς τέχνης, καὶ μάλιστα τῆς εἰκαστικῆς.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν (σελ. 5—15) ἡ σ. σημειώνει τὰς ἀπόψεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὸσω τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν Τέχνην ὅσω καὶ τὰς πρὸς τὴν κριτικὴν τῆς Τέχνης. Ἡ σ. ὑποστηρίζει ὅτι διὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας τὸ ἔργον Τέχνης δὲν ἔχει αὐτοπαρξίαν, δὲν εἶναι ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τοὺς ὁποίους αὐτὸ ἐκφράζει.

Διὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἡ Τέχνη εἶναι μίμησις τῆς φύσεως. Ἐπομένως διὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας κριτικὴ τῆς Τέχνης ἦταν βασικῶς ἡ συμφωνία τῆς ἐκφράσεως πρὸς τὸ ἐκφραζόμενον. Κατὰ τὴν σ. ἡ ἀποψις τοῦ Β. Croce, ὅτι κριτικὴ τῆς Τέχνης σημαίνει νὰ ἐπαναδημιουργῆς τὸ ἔργον τοῦ καλλιτέχνου, ἀκόμη νὰ τὸ υπερβαίνης κατὰ τὴν κρίσιν τὴν ὁποίαν ὁ ἀνώτερος βαθμὸς τῆς αἰσθητικῆς σκέψεως ἀποζητεῖ, δὲν ἰσχύει εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν κριτικὴν τῆς Τέχνης. Κῶδιξ κριτικῆς τῆς Τέχνης δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ ἀρχαῖος κριτικὸς περιορίζεται νὰ ὑπολογίσῃ καὶ νὰ ταξινομήσῃ τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα συνετέλεσαν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἔργου Τέχνης, ἀπὸ δὲ τὰς διαφορὰς τὰς ὁποίας συνάγει σχηματίζει μίαν κλίμακα ἀξιῶν διὰ τὴν κρίσιν τῶν καλλιτεχνῶν οἱ ὁποῖοι μόνον εἰς τὴν μορφήν εἶναι δυνατόν νὰ δεῖξουν τὴν τελειότητα τῆς τέχνης τῶν.

Ὁ Λουκιανός, κατὰ τὴν σ., δὲν ἐκφεύγει τῶν γενικῶν αὐτῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κριτικῶν τῆς Τέχνης. Ἐπαινεῖ τὸ ἔργον Τέχνης τὸ ὁποῖον εἶναι «ἐς τὸ ἀκριβέστατον εἰκασμένον», θεωρεῖ ὅτι «καὶ ἀληθεῖς εἰκόνες» τῶν θεῶν δὲν ἐπιτυγχάνονται μόνον μετὰ τὴν ἀνθρωπίνην μίμησιν ἀλλ' ἔχουν ἀνάγκην μιᾶς ἀφηρημένης ἀντίληψεως, ἀκολουθεῖ εἰς τὴν ἀποψιν τῆς χρησιμότητος τῆς Τέχνης. Καὶ διὰ τὸν Λουκιανὸν ἡ ὑπόθεσις τῆς κριτικῆς τῆς Τέχνης εἶναι ἀποσπασματικὴ, ἔχει ἐπίσης τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐγκυκλοπαιδισμοῦ, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιμετωπισθῇ μετὰ τὴν σημερινὴν ἀντίληψιν τῆς κριτικῆς τῆς Τέχνης.

Τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελέτης ἀναφέρεται εἰς τὴν «Ἐκφρασιν» (σελ. 16—55). Ὁ Λουκιανός ἔχει συχνούς τοὺς παραλληλισμοὺς προσώπων ἢ γεγονότων πρὸς

ἔργα Τέχνης οἱ ὁποῖοι εἶναι ἄμεσοι ὥσάν νά καθορίζωνται ἀπό μιαν μακρὰν συνήθειαν ἢ οἰκειότητα μέ τήν εἰκαστικήν Τέχνην. Ἡ «Ἐκφρασις» ὅπως διεμορφώθη ὑπό τῆς Δευτέρας Σοφιστικῆς, ἐπιδρα εἰς τόν Λουκιανόν καί ἀποβαίνει σύνθεσις τέχνης καί ρητορικῆς. Ἡ ἄμεσος γνώσις τῶν μνημείων τόν σφίζει ἀπό τόν κίνδυνον νά περιπέσῃ αἱ «Ἐκφράσεις» του εἰς ἀπλήν ρητορικὴν μορφήν. Συχνά τὸ κείμενον τοῦ Λουκιανοῦ ἐμπλουτίζεται ἀπό περιγραφὰς μέ τὴν πλαστικὴν ἐνάργειαν, ποικιλίαν χρωμάτων καί ἀκρίβειαν εἰς τὰς λεπτομερείας, ὥστε νά ἀνακαλοῦν ἀμέσως εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀναγνώστου ἕν ἔργον Τέχνης ἀναλόγου θέματος. Ἄλλ' ὅμως ἐπίσης ὑπάρχουν «Ἐκφράσεις» τοῦ Λουκιανοῦ αἱ ὁποῖαι δὲν ἀνάγονται ἀσφαλῶς εἰς συγκεκριμένον ἔργον Τέχνης, ἀλλ' εἶναι ἀπλᾶ ρητορικὰ γυμνάσματα.

Τὸ δεύτερον μέρος τῆς μελέτης ἀναφέρεται εἰς τὴν κριτικὴν τῆς Τέχνης (σελ. 56—86). Ὁ Λουκιανὸς πιστεύει ὅτι οὔτε ὁ «ιδιώτης» (ὁ ὁποῖος προσέχει εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου Τέχνης) οὔτε ὁ «γραφικὸς» (ὁ ὁποῖος ἐνδιαφέρεται διὰ τὰς τεχνικὰς καί μορφικὰς ἀπόψεις) ἀξιοποιοῦν τὸ ἔργον Τέχνης εἰς τὴν ἐνότητά του, τῆς μορφῆς - περιεχομένου. Ἐλλιπὴς καί ἐλάχιστα ἀποκαλυπτικὴ εἶναι ἡ προσοχὴ τοῦ Λουκιανοῦ εἰς τὴν μορφικὴν ἀξίαν τῆς γραμμῆς καθὼς ἐπίσης καί τοῦ χρώματος. Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀποδίδει εἰς τὴν «ἀρμολογίαν», τὴν χρωματικὴν ἐκείνην τέχνην τῆς σκιαγραφίας, τὴν ὁποίαν βλέπει ὄχι μόνον εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἀλλὰ καί τὴν γλυπτικὴν.

Ἡ «περιγραφὴ» καί τὸ μέγεθος ἐνδιαφέρουν ἐπίσης τὸν Λουκιανόν. Ἐπιπροτεῖ τὴν «μετριότητα», δηλ. τὴν συμμετρίαν, τὴν ἀριθμητικὴν σχέσιν τῶν μερῶν. Ἄλλ' ἐπαινεῖ τὴν συνύπαρξιν τῆς εὐρυθμίας. Ὁ ρητορικὸς αὐτὸς ὅρος ἀποκτᾷ ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν κριτικὴν τῆς Τέχνης τοῦ Λουκιανοῦ. Δὲν εἶναι πλέον μόνον ἡ ἀπλῆ ἀριθμητικὴ σχέσις μεταξὺ τῶν ἀριθμητικῶν μονάδων, ἀλλὰ μία νέα ἀρμονία μεταξὺ τῶν μερῶν τῆς καλλιτεχνικῆς συνθέσεως ἀπὸ τὴν ὁποίαν πηγάζει μία ἀπόλυσις διὰ τὴν ὄψιν τοῦ θεατοῦ. «Ὅμως ὁ Λουκιανός, καίτοι ἀνακαλύπτει «τὴν τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον ἰσότητά καί ἀρμονίαν», ὕστερεῖ εἰς τὴν αἰσθησιν τῆς συνθέσεως. Ἄλλ' ἡ ἔλλειψις αὕτη ἀναπληροῦται ἀπὸ μιαν ἰσχυρὰν ψυχολογικὴν ἐνότητα ἢ ὁποῖα συνδέει τὰς καθ' ἑκάστην μορφὰς καί τὰς ομάδας. Ἐνῶ δηλαδή ὁ Λουκιανός δεικνύει ἐλλιπεὲς ἐνδιαφέρον διὰ τὴν καθολικὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἔργου Τέχνης, σταματᾷ ἀντιθέτως τὴν προσοχὴν του εἰς τὰ μεμονωμένα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται, διὰ τὰ προβάλλει τὴν ἐσωτέραν προσωπικότητα. Ἡ ἰκανότης τοῦ Λουκιανοῦ νά διεισδύσῃ ἐπίσης ἱστορικῶς εἰς τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ὁ καλλιτέχνης ἀπετύπωσεν εἰς τὸ ἔργον Τέχνης καί νά ἐπαναστασιοποιήσῃ τὴν ἀκριβῆ ἐρμηνείαν διὰ μέσου τῆς κριτικῆς του τοποθετεῖ τὸν Λουκιανόν εἰς μιαν θέσιν πολὺ διάφορον ἐκείνης τῶν ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων, διότι μέ αὐτὴν τὴν διαδικασίαν ἡ κριτικὴ τῆς Τέχνης τοῦ Λουκιανοῦ ἀποβαίνει δι' ἡμᾶς ἔργον παιδείας.

Τὸ τρίτον μέρος τῆς μελέτης ἀναφέρεται εἰς τὸν Λουκιανόν ὡς φιλολογικὴν πηγὴν (σελ. 87—106). Ἡ σ. ἐξετάζει τὸν Λουκιανόν ὡς μοναδικὴν πηγὴν τῆς ἀρχιότητος διὰ μνημεῖα ὅπως τῆς Σωσάνδρας τοῦ Καλάμιδος, τῆς Ἀμαζόνος τοῦ Φειδίου «τῆς ἐπεριδομένης τῷ δορατίῳ», τῆς Ἀφροδίτης τῆς «ἐν Κήποις» τοῦ Ἀλκαμένου. Ἐπίσης ἐξετάζεται ἡ σημασία τοῦ Λουκιανοῦ διὰ τὴν λύσιν διαφόρων προβλημάτων τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Τέχνης.

Ἡ ὅλη μελέτη κλείεται διὰ α') πίνακος τῶν χωρίων τοῦ Λουκιανοῦ (σελ. 107) β') πίνακος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων (σελ. 108—109) γ') πίνακος τῶν συγχρόνων μελετητῶν (σελ. 110—111).

Ἡ σ. εἰς τὴν ὡς ἄνω μελέτην διεπραγματεύθη ἕν ἐνδιαφέρον θέμα καί μιαν πλευρὰν τοῦ πολυγράφου ἐκείνου συγγραφέως τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς περιόδου. Ἡ σημασία τοῦ θέματος, ὁ χειρισμὸς τῶν προβλημάτων καί ἡ ἐποικοδομητικὴ ἐκθεσις τῶν ἀπόψεων τοῦ Λουκιανοῦ συμβάλλει γενικώτερον εἰς τὴν ἑλληνογνωσίαν.

Αἱ περὶ τέχνης ἀπόψεις τοῦ Λουκιανοῦ, ὅπως ἡ σύμπτωσης συμμετρίας καὶ ἐδ-
ρυθμίας, καθὼς καὶ ἡ ψυχολογικὴ ἐρμηνεία τῶν εἰκαστικῶν μορφῶν, εἶναι χρή-
σιμοι καὶ σήμερον εἰς τὴν αἰσθητικὴν.

Ἡ σ. ἐκινήθη ἀνέτως εἰς τὴν βιβλιογραφίαν, ἰταλικὴν καὶ ἄλλην, ἀλλὰ γνω-
ρίζει ἐπίσης καὶ τῶν Ἑλλήνων φιλολόγων τὰς σχετικὰς ἐργασίας ὅπως τοῦ Α. Θ.
Φλώρου, τοῦ Στ. Κορρέ, τοῦ Γ. Ε. Μυλωνᾶ, τοῦ Ἰω. Τραυλοῦ, τοῦ Ι. Ν.
Σβορώνου.

ΠΑΝΑΓ. Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

*
* *

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α. ΚΑΛΟΓΕΡΑ Δ. Φ., **Ἠχοποιήτες λέξεις καὶ ρίζες στὴν
Ἑλληνική.** Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῶν ἠχοποιήτων λέξεων καὶ ριζῶν τῆς
Ἀρχαίας καὶ Νέας Ἑλληνικῆς σὲ συσχετισμὸ μὲ τὰ ἠχοποιήτα τῶν κυ-
ριωτέρων Ἰνδοευρωπαϊκῶν καὶ λοιπῶν γλωσσῶν καὶ τῆς γλώσσης τῶν πρωτο-
γόνων, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 440.

Εἰς τὸ ὀγκῶδες αὐτὸ βιβλίον ὁ γνωστὸς φιλόλογος κ. Β. Καλογεράς ἐρευνᾷ
τὰς ἠχοποιήτους λέξεις¹ ὄχι μόνον τῆς Ἑλληνικῆς — κυρίως τῆς ἀρχαίας — ἀλλὰ
καὶ ἄλλων γλωσσῶν, Ἰνδοευρωπαϊκῶν καὶ μὴ. Ἀκριβέστερον εἰς τὴν παροῦσαν ἐρ-
γασίαν ἐπιχειρεῖται ἐπανεξέτασις τοῦ φαινομένου τῆς ἠχοποιήσεως εἰς διαφόρους
γλώσσας, διὰ τῆς ἀντιπαραβολῆς «ἀφ' ἑνὸς τῶν ἀναγνωριζομένων ἀπὸ τὴν ἐπι-
στήμη ριζῶν τῶν λέξεων καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν ἡχῶν τῆς φύσεως, τῶν φωνῶν τῶν
ζώων, τῶν ἀνθρώπων, τῶν κρότων τῶν ἀντικειμένων κλπ., ὥστε τὰ συναγόμενα
συμπεράσματα νὰ εἶναι ἐπιστημονικῶς ἀκριβῆ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἀσφαλῆ» (σ. 9).

Ἡ θέσις τὴν ὁποίαν ὑποστηρίζει ὁ σ. εἶναι ὅτι παλαιαὶ παρατηρήσεις (λ. χ.
«μιμητικώτατον ὁ ἄνθρωπος», Ἀριστοτέλης, ἡ «ὄνομά ἐστιν... μίμημα φωνῆ ἐκει-
νου ὃ μιμεῖται», Πλάτων) καὶ νεώτεραι τῶν ἐθνολόγων («ἡ ἀπομίμησις τῶν φω-
νῶν τῶν ζώων καὶ τῶν πτηνῶν, στὰ πρωτόγονα στάδια τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώ-
που, ἀποτελεῖ ἀπαραίτητο... προσόν, γιὰ τὴν προσέλκυσι καὶ θήρα τῶν ζώων
καὶ τῶν πτηνῶν», σ. 9) ὀδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα περὶ τῆς ὑπάρξεως πολὺ με-
γαλυτέρου τοῦ ἀναγραφομένου εἰς τὰ ἐτυμολογικὰ λεξικά ἀριθμοῦ ἠχοποιήτων λέ-
ξεων. «Τὸ περιλαμβανόμενο στὴν παροῦσα ἐργασία ἠχομιμητικὸ ὕλικὸ ἀποτελεῖ
περίπου τὸ 30% τῶν ριζῶν τῆς γλώσσης [ὁ σ. ἐννοεῖ προφανῶς τῆς Ἑλληνικῆς].
Στὶς πρωτόγονες γλώσσες... τὸ ποσοστὸ εἶναι μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ 60% τῶν
χρησιμοποιουμένων» (αὐτ.).

Τὸ βιβλίον περιλαμβάνει, πλὴν τῆς βιβλιογραφίας, τῶν φωνητικῶν ἀντιστοιχιῶν
συγγενῶν γλωσσῶν, τοῦ προλόγου καὶ τῶν παραρτημάτων, εἰσαγωγῆν (σσ. 11—22),
μέρος Α' (σσ. 23—209), μέρος Β' (σσ. 209—374), ἐπίμετρον (σσ. 375—84),
προσθήκην νέων λέξεων (σ. 385) καὶ εὑρετήριον λέξεων (σσ. 386—439).

Ἀναλυτικώτερον εἰς τὴν εἰσαγωγῆν διασαφoῦνται οἱ ὅροι **ὄνοματοποιία** καὶ
ἠχοποιήσις (ἄλλως **φωνομίμησις**, **ἠχομίμησις**, **κροτομίμησις**), ἐκτίθεντα· τὰ
τῆς θεωρίας τῆς ἠχομιμήσεως μέχρι σήμερον ὡς καὶ οἱ λόγοι γενέσεως τῆς ἠχο-

1) Ὁ σ. ἔχει ἀσχοληθῆ καὶ παλαιότερον μὲ τὸ θέμα εἰς δύο μελέτας του : Β. Α. Kalo-
gheras, Beitrag zur Erforschung der laut- und schallnachahmenden Wörter im Altgriech-
ischen I, Thessaloniki 1967, II, Πλάτων 19, 171—88.